

CONCEPȚIA LUI MIHAIL BAHTIN DESPRE GENUL ROMANESC ȘI LITERATURA SUBVERSIVĂ ÎN VIZIUNEA TELQUELIȘTILOR

COGUT Sergiu, dr., lector superior

Summary

In the paper is elucidated the specificity of M. Bakhtin's concept of carnivalesque literature. A special attention is paid to his ideas concerning the novel genre as a border genre also viewed as a dissident anti-genre prone to its deviant behaviour since it is non-canonical and even anti-canonical. Another aspect touched on relates to Tel Quel, an influential literary and theoretical avant-garde journal. Its issues were dedicated to promotion of literary quality, which, in the opinion of its employees, encountered threat from the part of ideological demagogues. J. Kristeva accentuated the significance of the bakhtinian principle of textual dialogism as a principle of subversive activities.

Unul dintre cei mai mari gânditori ai secolului trecut, teoreticianul literar, filozoful și culturologul rus Mihail Bahtin, pentru toți adepții și continuatorii căruia anul 2015 a fost extrem de important, deoarece s-au împlinit 120 de ani de la nașterea lui și 40 de când a trecut în rândul celor drepiți, în scrierile sale a acordat o atenție specială culturii neoficiale pe care a numit-o „cultură carnavalescă”. Numele lui este de asemenea asociat cu o teorie foarte influentă privind dialogismul, din moment ce el este autorul conceptului de polifonie (plurivocitate) în operele literare.

În prezenta comunicare ne propunem să elucidăm concepția sa despre această „cultură carnavalescă”, despre roman ca gen literar democratic, dar și viziunea lui asupra apariției genului în cauză, precum și legătura unei asemenea viziuni cu ceea ce numim „literatură subversivă” și cu înțelegerea de către cercetătorii ce au format cercul „telqueliștilor” a literaturii ca o „practică revoluționară”.

În legătură cu ideile lui despre cultura carnavalescă este necesar să subliniem marea sa contribuție la studiul principiilor artistice ale romanului lui François Rabelais, deoarece anume în lucrarea consacrată marelui scriitor francez, el a dezvoltat teoria unei culturi populare a râsului. Anume această cultură a râsului M.M. Bahtin a cercetat-o având ca model carnavalul, în care lipsește seriozitatea („oficialitatea”), dogmatismul și „însăși viața se joacă”. Esența râsului și a carnavalului el o consideră demonstrația evenimentului însuși, și anume, a înnoirii, schimbării, cotiturii, renașterii și crizei concomitent. Dintre toate genurile literare cel mai apropiat de principiile culturii râsului a fost pentru el romanul, deoarece, în conformitate cu concepția cercetătorului rus, nașterea romanului este asociată cu genurile carnavalizate ale literaturii antice, dintre care cel mai influent a fost menippeea. Acest lucru se explică prin faptul că influența ei, precum cum a subliniat M. Bahtin, este esențială pentru constituirea romanului dialogic sau, cum îl numește însuși savantul, polifonic al lui Dostoievski. În cartea sa despre poetica genialului romancier, el evidențiază următoarele particularități de gen ale menipeei, definind specificul ei prin dependența acesteia de viziunea carnavalescă: caracterul carnavalesc al râsului, care se manifestă în primul rând prin universalitatea și ambivalența acestuia; libertatea excepțională a plâsmuirii de subiect și a celei filozofice, ficțiunea îndeplinind funcția de testare a ideii filozofice; îmbinarea organică în menippeea a fantasticului, dialogului filozofic, simbolismului cu naturalismul; universalismul filozofic și spiritul contemplativ dus la extrem; construirea triplană a spațiului : acțiunea are loc pe pământ, în Olimp și în infern; „Experimentul moral-psihologic” și, prin urmare, o viziune dialogică asupra

omului ca entitate ce își pierde caracterul finit și semnificația unică, nu coincide cu sine însuși și care nu mai are integritatea inițială; o abundență de contraste puternice și combinații oximoronice; prezența elementului de utopie socială; utilizarea pe scară largă a genurilor incidente, amestecul discursului prozastic și a celui în versuri, ceea ce indică dialogitatea genului; caracterul publicistic actual.

E cazul să remarcăm că nu putem vorbi despre o orientare deliberată și conștientă a scriitorului rus asupra genului antic al menippeei, deoarece, în conformitate cu ideea lui Bahtin, „nu memoria subiectivă a lui Dostoievski, ci memoria obiectivă a însuși genului în care el a lucrat, a păstrat caracteristicile antice ale menippeei” [1, p. 162]. În legătură cu această memorie a genului ar trebui de remarcat faptul că, pe de o parte, cuvântul și termenul „menippee”, vizează trecutul istoric al conștiinței artistice, semnificând „satira menippee” (numită după filozoful cinic, celebrul satiric Menipp din Hadara) – gen care a apărut în epoca elenistică, și care constituie, împreună cu dialogul socratic, un grup special de genuri antice ale „serios-ilarului” care se deosebește izbitor de epopeea clasică și de tragedie. Pe de altă parte, „memoria genului”, proprie menippeei, o caracterizează nu atât în raport cu trecutul istoric, cât în ceea ce privește istoria ca viitor; în această calitate menippeea este o premisă istorică a romanului.

Cercetând caracteristicile romanului, Bahtin subliniază că avem de-a face cu un gen periferic, din moment ce el se găsește în relație cu toate tipurile de discurs învecinate, atât cu cel scris, cât și cu cel oral. La rândul său, criticul literar englez Terry Eagleton, în recenzia sa *I Contain Multitudes* la cartea lui Graham Pechey *Mikhail Bakhtin: The Word in the World*, menționează că în viziunea lui Bahtin romanul nu este atât o formă literară ce poate fi definită, cât o forță distructivă. Romanul există numai datorită dialogului cu alte genuri literare, ridiculizându-le și parodiindu-le. Romanul este un anti-gen disident predispus la un comportament deviant; el este ne-canonic și chiar anti-canonic. Această natură anti-canonică a genului romanului se explică prin faptul că el, în conformitate cu concepția lui Bahtin, este singurul gen în devenire, născut și alimentat de o nouă eră a istoriei lumii și de aceea este atât de profund înrudit cu ea, în timp ce pe celelalte genuri mari ea le-a primit drept moștenire în formă finită și ele doar se adaptează - unele mai bine decât altele - la noile condiții de existență.

Una dintre problemele pe care ne-am propus să le abordăm se referă la *Tel Quel* («ca atare»), prestigioasa și influenta revistă literară și teoretică de avangardă din Paris, fondată de scriitorul Philippe Sollers, soțul Juliei Kristeva, care a apărut începând cu anul 1960 până în 1982, adică mai mult de 20 de ani, perioadă de timp în care au fost publicate 94 de numere. Unul dintre inițiatorii editării acestei reviste a fost reputatul semiolog și critic literar Roland Barthes. În anul debutului activității sale, revista a fost dedicată promovării calității literare care, în opinia angajaților, era amenințată din partea demagogilor ideologici, principalii acuzați fiind Jean-Paul Sartre și alți teoreticieni ai literaturii angajate. Unul dintre colaboratorii proeminenți ai acestei reviste avangardiste a fost discipola lui Roland Barthes, Julie Kristeva. În domeniul intereselor sale științifice sunt incluse semiotica, lingvistica, critica literară și psihanaliza. Analizând persistent lucrările lui Mihail Bahtin, ea, împreună cu Tzvetan Todorov, a popularizat și interpretat ideile lui în Franța și în Europa. Sub influența teoriei savantului rus despre dialogism, Julia Kristeva și-a formulat teoria sa de răsunset despre intertextualitate. În plus, în lucrarea sa *Textul romanului*, în legătură cu principiul dialogismului textual al lui M. Bahtin, ea accentuează importanța acestuia ca

principiu al activității subversive. Este necesar să fie relevat și specificul înțelegerii literaturii ca o «practică revoluționară». În *Théorie d'ensemble*, Ph. Sollers remarcă: „Punând accentul asupra *textului*, asupra determinărilor sale istorice și a modului său de producție; denunțând sistematic valorizarea metafizică a conceptelor de «operă» și de «autor», punând în discuție expresivitatea subiectivă sau așa-zis obiectivă, noi am atins centrii nervoși ai inconștientului social în care trăim și, pe scurt, distribuția proprietății simbolice. Ceea ce ne propunem să facem în literatură este tot atât de subversiv ca și critica făcută de Marx economiei clasice” [apud 2, p. 62]. Această nouă literatură pentru care pledează telquelistii nu este «depozit de pelicule lingvistice sau arhivă de structuri», ci «elementul însuși al unei practici ce implică ansamblul relațiilor inconștiente, subiective, sociale într-o atitudine de atac, de apropiere, de distrugere și construire, de violență pozitivă», va sublinia J. Kristeva, câțiva ani mai târziu, în *Revoluția limbajului poetic*” [apud 3, p. 35].

În concluzie, relevăm că traiectul parcurs de revista *Tel Quel* a înregistrat adoptarea de colaboratori a unor poziții politice extreme, fiind publicate și manifeste provocatoare, deși rareori s-a ajuns la vreo implicare politică directă, întrucât revoluția dorită de ei a fost întotdeauna una textuală.

Bibliografie

1. Бахтин, М. М., *Проблемы поэтики Достоевского*, Изд. второе, Москва, 1963.
2. *Pentru o teorie a textului. Antologie „Tel Quel” 1960-1971*. Introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasilii, Univers, București, 1980.
3. Simon, Eugen, *Întoarcerea autorului: eseuri despre relația creator-operă*, Univers Enciclopedic Gold, București, 2013.